

Zbornik DLUM 100 let OLD v Mariboru

Andrej Brvar

Z ZMAGOM NA URBAN

1

Prispevek predstavlja gradivo za Prilogo Literati o likovnikih v okviru Zbornika DLUM ob stoletnem jubileju organizirane likovne dejavnosti v Mariboru.

Spletna objava predstavlja obvezo DLUM do financerjev, MZK in MOM. Gradivo je za enkrat še delovne narave, tako da se lahko do končne redakcije v tem letu, še dopolnjuje in spreminja.

Vsi prispevki v okviru Zbornika predstavljajo le pripravljalno gradivo za izdajo Monografije, ki bo izšla v tiskani izdaji na dan stoletnega jubileja, 8. 12. 2020.

Prispevek za Prilogo Zbornika izdal: DLUM, Trg Leona Štuklja 2, Maribor
Založnik: DLUM, Maribor

Izdaja: Prva objava

Izid: Maribor, december 2019

Odgovorna oseba založnika: Vojko Pogačar

V začetku letošnjega februarja (2006) sva se srečala v Slovenski ulici pred Radiom City. Odkar poučuje na ljubljanski likovni akademiji, se vidiva redkeje, kadar pa se, se nemudoma zapleteva v živahno sproščen, od tega k onemu preskakujoč pogovor. Tako je bilo tudi tokrat. Nazadnje, ko me je že pošteno zeblo v stopala in uhlje, sem mu omenil, da se bom čez dan ali dva odpravil na Urban. Rad bi se malo pretegnil, se nadihal svežega zraka, predvsem pa si moram z nagrobnikov, vzidanih v cerkveno pročelje, izpisati imeni obeh kamniških župnikov, ker ju omenjam v pravkar napisani pesmi. Povabil sem ga, naj se mi pridruži, in v hipu sva bila dogovorjena.

Pa res – kdaj sva se pravzaprav spoznala z Zmagom Jerajem in kako? ... Ah, tega je že davno ... pred skoraj štiridesetimi leti ... ja, tistega aprilskega dopoldneva 1969., ko sem gredeč po Gosposki ulici mimo knjigarne Založbe Obzorja v izložbenem oknu zadnjega prostora, v katerem je bil majhen likovni salon, zagledal sliko, ki me je zadela kot strela z jasnega. Na povsem beli podlagi je v kruti, a pomenljivi figuraličnosti »visela« perspektivno geometrizirana črna miza s črnim stolom za zadnjo stranico, na sredini mize, v sredini njene bele praznine, pa je ležal nož, s črnim ročajem in krvavo rdečim rezilom obrnjen proti gledalcu. Sit sem bil abstrakcije oziroma abstraktnega ekspresionizma in že zagledan v odrešujočo stvarnost poparta, zdaj pa tole ... Takoj mi je bilo jasno, da moram slikarja spoznati in povprašati, ali bi bil pripravljen izdelati likovno podobo moje zbirke – moje prve pesniške zbirke Slikanica –, ki je tisto leto čakala na natis pri Obzorjih. V knjigarni so mi posredovali njegov naslov in telefonsko številko in začudil sem se, da živi v Mariboru, nedaleč proč, v Cankarjevi ulici.

Slikar me je povabil k sebi domov, a v nasprotju s povabilom, sta me v osebni stiku presenetili njegova resnost in distančna redkobesednost. Še več. Čim bolj vehementno sem mu razlagal, zakaj si želim, da bi zbirko opremil prav on, čim bolj določno sem mu predstavljal svojo vizijo opreme in pri tem razpostavljaj liste s pesmimi po tleh dnevne sobe, tem bolj molčeč je postajal, tem bolj zamišljen in nezaupljiv. Od časa do časa je bilo slišati le »Mhm ... Mhm«, potem pa me je kar naravnost vprašal, zakaj si zbirke ne opremim sam. Pri tem se je prvič rahlo nasmehnil, a očitno že tudi opazil mojo zadrego, zato je resno nadaljeval, da mora pač pesmi najprej prebrati in se šele potem odločiti, in naj mu zato telefoniram čez kakšen teden. Telefoniral sem mu. Odločitev je bila pozitivna. In ne samo to. Ko sem ga prosil, da bi zdaj skupaj stopila v založbo in se tako tudi z direktorjem Košarjem pogovorila o opremi, je brez obotavljanja privolil.

Pri Košarju pa sva naletela na slab dan. Bil je nervozno namrgoden, in še preden sem mu utegnil razložiti, zakaj prihajava, me je nejevoljno prekinil, češ da prihajava prezgodaj, da sem po nepotrebnem nestrpen, da ga motiva pri delu in naj zato kar odideva. Od presenečenja nisem mogel do besede, Jeraj pa ga je mirno vprašal, čemu takšna aroganca. Tedaj je Košar izbruhnil s povišanim glasom: naj takoj zapustiva pisarno in naj si nikar ne mislim, da mi

bodo zbirko natisnili pri Založbi Obzorja. Odšla sva brez pozdrava, spominjam se, da sem zaloputnil z vrati. Ampak kaj zdaj?

Po kratkem, mučnem premisleku sem rekel Jeraju, da se bom takoj naslednji dan spet oglasil v založbi. In res. Ko sem vstopil, me je Košar sprejel z nasmeškom in s pristržno vljudnostjo, mi dal postreči s keksi in sadnim sokom, me z zanimanjem poslušal, se strinjal z Jerajem kot opremiteljem in se opravičil za prejšnji dan.

Ko sem se konec avgusta vrnil z dolgega avtostoparskega popotovanja po Franciji, me je na mizi čakala moja Slikanica – v večjem, kvadratnem formatu, črna elegantna v Jerajevi opremi, z belo uokvirjeno sličico stripovsko stiliziranih psa, drevesa, volkswagna in portreta v črni, modrikasti, beli in »popartistično« rdeči barvi. Bil sem očaran in hvaležen slikarju, da se ni v ničemer oziral na moje dizajnerske sugestije. Sličica je bila osnutek, po katerem je še isto leto izdelal veliko, zanj takrat tako značilno platno v akrilu. Platno danes daje ton naši dnevni sobi.

Zmago je bil točen, kot zmeraj. Čez rame sta mu visela usnjena torbica in fotoaparati. Tudi sam sem bil v svojo konico vložil nov barvni film, na nogah sem imel stare hribovske čevlje s temeljito zlizanimi podplati, Zmago pa nove, z debelo, globoko profilirano gumo, zato je stopal sproščeno in varno, meni pa je nenehno drselo na pomrznjenem snegu in ledu. Šla sva po Tomšičevem drevoredu – to zimo je posnel in računalniško slikovito obdelal celo serijo razpoloženskih fotografij nočno razsvetljenih vil in drevoreda samega – se z Močnikove ulice povzpela po stopnišču mimo zadnjih hiš in zakoračila med zasneženimi vinogradi na Piramido. Bilo je koprenasto oblačno in mrzlo, da si videl dah obviseti v zraku, hodila sva zložno, vse bolj igrivo razpoložena od gibanja, in ko sva z grebena Krčevine zavila v gozd, je Zmago pokazal dol, v Počehovo, kjer je bil neko nedeljsko jutro opazil požar. Iz ostrejšja domačije se je gosto kadilo, vzplamtevali so prvi zublji, ampak – kako značilno – dogodek je najprej nekajkrat fotografiral, šele potem je pohitel, da ga oznani domačim, ki so menda še spali.

V začetku leta 1975 sem uredil novo zbirko s preprostim naslovom Pesmi. Vanjo sem uvrstil 122 enovrstičnic, nekakšnih sodobnih haikujev, ki sem jih razporedil na zgornji in spodnji rob vsake strani, vmesna praznina pa naj bi služila kot resonančni prostor za bralčevo emocionalno doživljanje, se pravi za njegovo lastno ustvarjalnost. Zbirko sem želel objaviti pri domači Založbi Obzorja, a mi jo je novi urednik – Košar se je medtem upokojil oziroma so ga upokojili – brez obrazložitve zavrnil in me tako postavil v mat položaj. Tudi druge založbe so namreč tačas že imele dokončno oblikovane letne programe, jaz pa, mlad pesnik v naponu ustvarjalnih energij, nisem imel prav nobene volje, da bi s svojimi enovrstičnicami čakal na leto 1976. Tako sem se nemudoma odločil za samozaložbo. Obrnil sem se na grafičnega oblikovalca in tiskarja Herberta Maurina, in ko mi je predložil izračun stroškov, sem potrebne denarce začel nabirati med prijatelji: vsakega sem prosil za 200 takratnih dinarjev, v zahvalo za kreditiranje pa sem vsakemu obljubil izvod zbirke. Nabirka je potekala hitro in brez težav. Težava pa je nastala pri izbiri barve platnic. Sam sem si želel

turkizne, ampak tiskar je razpolagal le z indigo modrim šelesamerjem, ki se mi je zdel preveč intenziven in temen za značaj enovrstičnic.

In tako sem se oglasil pri Zmagu – medtem sva že zdavnaj prešla na prijateljski »ti« -- ga prosil za finančni prispevek in obenem za pomoč pri opremi oziroma kar za celotno likovno podobo zbirke. Zmagu so bile enovrstičnice všeč in – začuda – »strupeni« indigo se mu ni zdel prav nič problematičen. »Nobena barva ni sama po sebi grda,« je rekel, »pomembno je le, v kakšen odnos jo postaviš z drugimi barvami.« Tako je torej nesrečni indigo ustrezno nevtraliziral s tem, da je naslovnico po desni tretjini »prerezal« s tanko sivo črto, na zgornji rob nastalega pravokotnika pa, podobno razporeditvi enovrstičnic, lociral avtorjev priimek in na spodnjega naslov zbirke, oboje z večjimi in prav tako sivimi črkami. S takšnim minimalnim, a učinkovitim posegom ni naslovnice samo barvno uskladjal, hkrati je dosegel njeno asketsko čistost in brežhibno eleganco. Oboje je nato vpeljal v notranjost zbirke z indigo barvo tiska in tanke črte, ki na desnem robu vsake strani veže obe enovrstičnici in zamejuje praznino med njima, obenem pa je vzdolž zbirke razporedil osem svojih »navadnih« fotografij, ki v albumski sepiji neposredno interpretirajo ali slikovno dopolnjujejo enovrstičnice.

Zbirka je v 300 izvodih izšla šele novembra tistega leta. Tiskar je bil ves čas zaposlen z izdelavo filmov za rastrski kolaž Tihčevega spomenika NOB, ki so ga istega meseca z velikim pompom odkrili na Trgu svobode. Zato tudi tisk zbirke ni tak, kot bi moral biti, tak je samo od 29. do 32. strani, kljub temu pa se edicije z Zmagom nisva nič manj veselila. »Taka je,« je rekel, »kot domača torta, brez perfektne oblike, a dobra.«

Gazila sva dalje skoz gozd nad Ribniškim selom in sam sem se kar naprej ustavljal in fotografiral: leskove veje in vejice, ovešene s kristalastim ivjem, horizontalno vejo mlade bukve z okrastim listjem pod snegom, živo zeleno zaplato mahu na nagnjenem gabrovem deblu, stopničasto kolonijo kresilnih gob v razpoki starega hrasta ... Potem sva stopila na makadamsko cesto, mestoma poledenelo in posuto z apnenčevim drobirjem, in po njej nadaljevala proti Vinarjam in spet sem se ustavljal in fotografiral: pogled skoz »rebra« gozda v njegovo notranjost, rdeče plodove trdoleske v mrežastem prepletu podrastja, kopasto zasneženo skladovnico z oranžnimi krožci na sprednji strani, sivomodrikasto lubje bukovih debel z rdečimi in modrimi gozdarskimi oznakami, z grafiti urezanih src, puščic, imen in datumov, komaj še razberljivih ... Ne, Zmago ni medtem škljocnil niti enkrat.

V času svojega vodenja Drame SNG Maribor je Bojan Štih razširil repertoar s tako imenovanimi protokoli. To so bile bralne uprizoritve novih pesniških in proznih del domačih avtorjev, zlasti seveda štajerskih in mariborskih: Jančarjevega Galjota, Mevljevega Kdor se zadnji smeje, ima zamudo, Snojevega Jožefa ali zgodnje odkrivanje srčnega raka, Forstneričeve Ljubstave in drugih. Februarja 1980. je bil na sporedu protokol moje pesniške zbirke Osemnajst pesmi plus dodatek, ki je prejšnje poletje izšla pri Mladinski knjigi.

Protokol – priredil ga je Tone Partljič – je režiral Voja Soldatovič, brali smo igralca Angelca Jencič Jankova in Marjan Bačko, kot komentator s strani pa tudi avtor. Sceno je po

dogovoru zasnoval Zmago. Na črno podlago žametne zavese, ki je prekrivala zadnjo steno odra, je razobesil tri svoje akrile: na levi strani geometrizirana drevesa in bazen v črni in rdeči barvi, v sredini grozečo črno senco letala na črno-zeleni pokrajini, nekoliko odmaknjen na desni strani pa »popartistični« portret ženske s črnimi očali na belem, črtasto geometriziranim ozadju. V razmik med sredinsko in desno sliko je postavil slikarsko stojalo in na njega platno sedeče dvojice, gole ženske in oblečenega starca, v svetlozeleni, rdeči, modri, črni in sivi barvi, skrajno levo pa drugo stojalo s črno-sivo-rdeče-modrim interjerjem. Pred tako »zamračenim« ozadjem je na desni strani bogato ornamentirane preproge stala bidermajerska mizica z mikrofonom in stoloma za igralca. Luč je vsakokrat osvetlila le tistega, ki je bral, drugače je prostor polnil pridušen, h koncentraciji vabeč mrak.

Premiersko občinstvo je napolnilo dvorano do zadnjega sedeža. To je bila začasna Mala drama v desnem traktu pritličja – začasna zato, ker so prvo nadstropje s Kazinsko dvorano že dalj časa preurejali. Protokol smo potem, bolj ali manj uspešno, ponavljali za vse abonmaje. Ampak scena je bila Zmagu nedvomno všeč še bolj, kot je kazal, sicer je ne bi bil tolikokrat fotografiral, jo pozneje tudi narisal s tušem in vključil v cikel Risbe kar tako.

In ko smo po premieri posedli za mizo v mali restavraciji hotela Orel, je bil spet Zmago tisti, ki nas je iztrgal pozabi s celo vrsto posnetkov: na moji levi sedi Vanda, ob njej Voja Soldatović pa Sonja Blaževa pa Tone Partljič, na desni mi nekaj pripoveduje France Forstnerič, ob njem sta Olga in Drago Jančar, Rudi Šeligo dviga kozarec in se smehlja Angelci Jenčič Jankovi, na čelu mize, nagnjen k Partljiču, pa boči obrvi in se muza Bojan Štih – ko sem mu odgovoril, da sem zaposlen v knjižnici, kar je pač sinekura, se je začudil: »A tako? No, potem ste pa vi sinekurčič ...«

Ne, Zmago ni medtem škljocnil niti enkrat.

Ko pa naju je cesta pripeljala iz gozda na plano nad Vinarjami, nad terasaste, amfiteatralno zaokrožene vinograde z revnim neredom domačij in počitniških hišic, je nenadoma oživel. »To je zdaj tapravo, vidiš, to,« se je zadovoljno nasmihal in lovil v objektiv svojega canona G5 gole vrtničke s šupami in drvarnicami, zbitimi iz rabljenih desk, z gredicami »zimskega vrta«, prekritimi s polivinilom ali z okenskimi krili, stožec fižolovk, prislonjenih okrog grčaste tepke in ovešenih s »sušečimi se« krpami, v kvader zloženo opeko pod tovornjakarsko cerado, obteženo z avtomobilskimi gumami in mačko, ždečo na gumi, obtolčeno karoserijo odslužene stoenke, zdaj domovanje domačega psa, grmičke pušpana obakraj dovoza h garaži, se pravi k nadstrešnici, z leve zaprti s starima omarama, zbledele vrtno palčke iz pobarvanega betona med nizkimi cipresami, razpelo z oluščnim Jezusom pod pločevinasto strešico, v gosti čački bezgovega grma ... Seveda, to so bili Zmagovi »navadni« motivi, motivi »kar tako«, v svoji marginalnosti in fragmentarnosti pravzaprav antimotivi, tako značilni za njegov fotografski in slikarski opus vse do danes. V njih gre očitno za »zasledovanje resničnosti«, kot bi rekel Czeslaw Milosz, oziroma za »razodevanje objektivnosti«, kot bi rekel Boris Pasternak, pogosto pokomentirano s humornim ali ironičnim, pri »katastrofičnih« slikah in fotografijah pa tudi s tragičnim akcentom. Seveda, vsi ti motivi oziroma antimotivi so bili obenem ugledani in posneti odzgoraj navzdol, kar je spet značilna lastnost Zmagovega umetništva, celo tako značilna, da mu je nekoč, ob otvoritvi slikarske razstave v Ljubljani,

akademik, prof. dr. Janez Milčinski poočital: »Vi pa gledate na svet precej zviška ...« Res je, zviška, a ne v moralističnem smislu, ker pri tem ne gre za nobeno vzvišenost ali domišljavost, ampak za nekaj povsem drugega. Kdor je namreč spoznal, da človekovo breztemeljno bivanje ni samo nično, ampak da je hkrati tudi odprto razpoloženosti do vsega bivajočega, ta gleda nanj iz igrive distance, od zgoraj navzdol, s Pegazovega hrbta, podobno kot je Selma Lagerlof v *Čudovitem popotovanju* postavila junaka v dvojno vlogo. Je tisti, ki leti nad zemljo in jo premerja od zgoraj, obenem pa jo vidi v sleherni podrobnosti. Kako natančna metafora umetnikove poklicanosti! Od tod torej Zmagov »pogled navzdol«, tudi tokrat, s ceste nad Vinarjami.

Moje pojmovanje literature za otroke in mladino se kar precej razlikuje od običajnega. Prepričan sem namreč, da je odraslemu človeku – tudi pesniku in pisatelju – neposreden stik z otroškim svetom, se pravi z otroškim čutenjem in čustvovanjem, za zmeraj blokiran. Odrasel človek je res nekakšen »dosmrtni izgnanec iz raja otroštva«. Kljub temu pa je v njem otroški svet še kar naprej prisoten. A na poseben način – na način spomina na otroštvo. In to ne na neko imaginarno, kakršnokoli, ampak na čisto konkretno, specifično otroštvo. In ker je tako, je seveda vsa tista literatura za otroke in mladino, ki se ne poraja iz takšnega spomina, globoko neavtentična, lažna, pootročena in zato kičasta, kar navsezadnje zelo hitro začutijo mladi bralci sami in jo kot tako tudi odklonijo – če ni ravno predpisana za obvezno šolsko branje ali za različna značkarska tekmovanja. Resnično pristna in etično poštena literatura za otroke in mladino je torej po moje tista, ki se poraja iz pesnikovega ali pisateljevega čisto konkretnega, specifičnega spomina na otroštvo. Pri tem nimam v mislih samo čisto konkretnega, specifičnega motiva, ampak prav takšen jezik, saj se pogosto niti ne zavedamo, da se otroštva spominjamo tudi z otroškim besednjakom. Ta in takšna literatura pa obenem ni nič manj zanimiva in dragocena za odraslega bralca. V orančeve Solzice, na primer, so očarljivo branje tako za mladega kot za odraslega človeka. Ali najboljše Župančičeve otroške pesmi, tiste, ki jih je, še sam napol otrok, objavljaj v Vrtnu in Angelčku in jih je pozneje samo nekoliko oblikovno dodelal, so polnokrvna poezija tako za otroke kot za odrasle.

V popolnem soglasju s takšnim pojmovanjem literature za otroke in mladino je Zmago zasnoval likovno podobo vseh treh svojih pesnitev za mlade, Domačo nalogo, Malo odisejo in Zimsko romanco. V nobeni sliki, risbi ali fotografiji, ki enakovredno tekstovnemu delu sestavljajo vsako od knjižic, ni niti najmanjše sledi podcenjevanja otroka oziroma mladostnika kot človeka in likovnega konzumenta. Nikjer ni v njih nobene pootročnosti, nobenega čutno-čustvenega sprenevedanja, nobenega namernega ugajanja in s tem zavajanja v kič. V vseh gre vseskozi za pristno, do konca etično pošteno likovno kreacijo, ki zato pritegne in očara tudi odraslega interesenta.

Domača naloga (1985), izpisana v lepopisu, kot se pač za osnovnošolca 5. ali 6. razreda spodobi, je v celoti »podložena« z 22 črno-belimi fotografijami vpraskanin in čečkarij po šolskih klopeh, koloriranih tu in tam z barvnimi svinčniki, tem pa je na ustreznih mestih dodanih 9 gvašev in temper, ki pomensko dopolnjujejo ali komentirajo dogajanje pesnitve. Ritmično sinkopirana izmenjava besedila, slik in fotografij veže knjižico v nedeljivo,

dinamično celoto, ki se konča pravzaprav šele na hrbtni strani s fotografijo klopi in z napisom: THE DAY AFTER.

Malo odisejo (1988), namenjeno osnovnošolcem nižjih razredov, uvaja kolekcija 17 črno-belih fotografij železniških vagonov, lokomotiv, kupejev, postaj in potniških čakalnic, ki budijo v gledalcu potovalno razpoloženje in ga tako čutno usmerjajo v »malo odisejstvo« pesnitve, ta pa se izteče v kolekcijo 21, prav tako črno-belih fotografij, nastalih v okviru sičevske umetniške kolonije v jugovzhodni Srbiji ter slikarskega srečanja v bližini Sopoćanov, znamenitega srbskega samostana ob izviru reke Raške. Kolekcija sproža v gledalcu reminiscence na okolje, v katero je mali potnik srečno pripotoval in tako spet našel svojo Itako – starše in dom. V osrednji prostor, prostor dolgih, »heksametroidnih« verzov pesnitve se v živahnem ritmu umešča 13 eno- in dvostranskih »namenskih, a sproščenih zarisav prizorišč, prizorov in oseb, na katere je mladi potovalec in pripovedovalec naletel«, kakor je jedrnato zapisal Zmago sam. To so sproščene, v svoji »robotosti« virtuozne risbe s svinčnikom ali tušem, mestoma pobarvane z voščenkami, barvnimi flomastri in svinčniki.

Zimska romanca (1988), namenjena osnovnošolcem višjih razredov, je likovno enotnejša. Sestavlja jo cikel 14 gvašev z nočnimi motivi zasneženih mariborskih ulic, trgov, parkov, mostov in poslopij, konkretno vezanih na dogajanje pesnitve. Utrillovsko razpoloženje hladnih, temačnih pročelji, za katerimi tu in tam posijejo skozi okna toplo razsvetljene notranjščine, imenitno odslikuje duševno stanje blodečega fanta in s tem duha pesnitve v celoti. Razporeditev slik je ritmično enakomerna: levo-desnima stranema z besedilom izmenično sledita levo-desni strani z gvašema, opremljenima z imeni »postaj« junakovega »itinerarija«. Kot je zapisal Zmago sam, je pesnitev »upodobil za mladostno, za sleherno, malce pa tudi za svojo dušo ...«. Leta 1990 je za upodobitev na mednarodnem bienalu ilustracije Zlato pero v Beogradu prejel grand prix v neverjetni konkurenci 1036 del 226 umetnikov iz 30 dežel sveta. Tako je vseh 14 gvašev za zmeraj ostalo v Srbiji, v depojih beograjskega muzeja uporabne umetnosti.

Domača naloga, Mala odiseja in Zimska romanca so izšle pri Partizanski knjigi, v zbirki Matjaževa knjižnica, vsaka v danes nepredstavljeni nakladi 12.000 izvodov, po vsaki je režiser Igor Pediček posnel kratek televizijski film, za Malo odisejo pa sva z Zmagom navsezadnje prejela še Kajuhovo nagrado.

S ceste nad Vinarjami sva zavila po kolovozu na desno, na osojno stran, in se spustila v cikcaku skoz gozd. Medtem ko se nama je spredaj Urban s svojo cerkvijo vztrajno bližal in se večal, sva med debli na desni pogledovala na poplavno ravnico Pesniške doline, bleščečo se v rumenkastem snegu – rumenkastem, tu, kjer sva hodila, pa je bil pariško moder in pod podplati je hrustal kot polna usta orehov. Potem sva prišla iz gozda v Rošpoh, na spluženi makadam, do prvih domačij z lajajočimi psi za ograjami in živimi mejami, in Zmago je pohvalno prikimal, ko sem ga povprašal, kakšen se mu zdi dokumentarec o zgodovini slovenske fotografije, ki so ga prav tiste dni v nadaljevanjih predvajali na nacionalni TV. Dober se mu je zdel tudi prikaz dejavnosti mariborskega fotokluba konec 60. in v začetku 70. let prejšnjega stoletja, pri katerem je vplivno sodeloval in ga nekaj časa celo vodil. Največja zasluga prikaza pa je bila po njegovem v tem, da je z upravičenim poudarkom predstavil opus

Ivana Dvoršaka, enega osrednjih članov kluba. Tako sem spet z zadoščenjem ugotavljal, kako zna Zmago »na glas« ceniti delo drugega, kako zna v njem ugledati tisto, kar je zanimivo, novo, samosvoje, ne oziraje se na avtorske estetike ali siceršnje medčloveške odnose. To pa je lastnost, ki je v umetniških krogih redka in jo je zato treba toliko bolj spoštovati.

Pa tudi drugače mi pri njem zmeraj znova imponirajo tolerantnost, razumevanje, nezamerljivost in pretanjen smisel za humor. V dneh okrog 1. aprila sta moja otroka neznansko uživala, ko sem jima leto za letom nasedal na različne potegavščine, največkrat na namišljen telefonski klic. Navsezadnje sem le postal previdnejši. Tako je bilo tudi tisto leto, ko mi je Katja povsem vsakdanje zaklicala: »Telefon! Jeraj te kliče.« Aha, sem pomislil, pa smo tam. »Kar v kišto ga pošlji,« sem ji zaklical nazaj. In že slišal: »Oče pravi, da pojdite v kišto.« Ni kaj, sem spet pomislil, dobro odigrano. A kako debelo sem pogledal čez mesec ali dva, ko sva se z Zmagom srečala na ulici in me je sredi običajnega, živahno sproščenega pogovora skoraj naivno vprašal: »Ti, zakaj si me pa zadnjič poslal v kišto?«

Koprene so se medtem razkadile in sonce je zdaj sijalo iz čistega. Tam, na tistem makadamu med prvimi domačijami, sva fotografirala drug drugega – Zmago je skremženo pripiral oči zaradi snežnega blišča – v dolini sva prečkala cesto Kamnica–Pesnica, potem pa se po vzhodnem, privetnem pobočju začela vzpenjati na Urban.

Ja, seveda, pred pesnitvami za otroke in mladino je Zmago, z razumevajočim soglasjem urednika Toneta Pavčka, zasnoval tudi ščitni ovitek mojega pesniškega izbora Skrčka čez palico (Cankarjeva založba, 1984) – zasnoval spet povsem drugače kot opreme prejšnjih zbirk. Čez naslovnico, hrbet in hrbtno stran knjige je »razprostrl« s tušem narisano in z barvnimi svinčniki kolorirano risbo sodobne stanovanjske stolpnice, pravzaprav njene razčlenjene, vegaste, čebelnjaku podobne strukture, perspektivno spet ugledane od zgoraj navzdol. Na levi strani ravne strehe, se pravi na hrbtni strani knjige, je v obrisu videti osebo, okrog katere se stripovsko vije citat iz moje enovrstičnice: vse je ... pesem. Seveda, oseba z zgovornim humorjem predstavlja kar avtorja enovrstičnice in stolpnica je seveda tista v Greenwiški ulici 10 a, v kateri smo takrat stanovali. Spominjam se, kako navdušeno jo je Zmago – fotograf in slikar hiš – nekega vetrovnega aprilskega dne poklipsal z različnih zornih kotov in kako sva se nazadnje povzpela v deseto nadstropje in od tam na streho, da je lahko poklipsal še sosednjo, prav takšno stolpnico. Risbo, narisano torej iz zelo konkretnih vzpodbud, je Zmago vključil v cikel Risbe kar tako. Njena kopija in oljna izvedba v večjem formatu pa danes krasita našo dnevno sobo.

Po pesnitvah za otroke in mladino je Zmago izdelal likovno podobo moje nove zbirke Pesnitve in pesmi – izšla je leta 1990 pri Založbi Obzorja. Tipkopis zbirke sem še oddal uredniku, pesniku Hermanu Voglu, za njen natis pa sem naslednje leto že moral poskrbeti sam, saj je Hermana medtem vzela Drava, jaz pa sem ga tisto jesen nasledil na uredniškem mestu. Na spodnjo polovico sivkasto grundirane naslovnice je opremitelj tokrat lociral svoje »težko« oljno platno Mariborski motiv s Cankarjevo ulico. Panični beg treh oseb skozi žarki soj odprtih vrat Osnovne šole Ivana Cankarja in preteča žarometa večernega avtobusa, ki zavija z desne, nedvomno evocirajo katastrofično dogajanje, glede na referendumsko parolo VSI ZA!, izpisano na pločniku pred šolo, pa ga je očitno treba razumeti v kontekstu aktualnih

družbenopolitičnih razmer. Platno je bilo namreč naslikano leta 1987, se pravi v času, ko se je agonija jugoslovanske države že razraščala v svoj vrhunec. V nasprotju s spodnjo, je zgornja polovica naslovnice »lažja«. Zasedata jo le robustno poudarjen avtorjev podpis v barvi svetlomodrega črnila in pod njim, med rdečima linijama, naslov zbirke v robustno povečanih črkah pisalnega stroja. Ker sem se takrat iz avantgardističnega blodnjaka zavestno vrnil »k sebi«, k upesnjevanju svojega vsakdanjega življenja, in ker je zato zbirka izrazito zasebne, privatistične narave, zlasti njen prvi razdelek Pesnitve – ta prinaša poezijo kot dnevniški zapis –, je Zmago njeno hrbtno stran v celoti prekril z lepo družinsko črno-belo fotografijo, ki jo je posnel s terase takrat, ko nas je obiskal v Koreni v Slovenskih goricah. Na trati pred hišo pečemo kostanj, hladno je že, vsi smo v jopicah, Katja je še deklica, Klemen fantiček, navihano zvedav ...

Na križpotju sredi Urbanovega hrpta sva zašla. Smerokaz je izruvan ležal na kupu spluženega snega in tako sva samodejno zavila desno, prepričana, da bo cesta prejkoslej zaobrnila navzgor in levo. Ampak ta se je vztrajno spuščala in se oddaljevala od najinega cilja, zato sva se po približno dvajsetih minutah vrnila do križpotja. Od tam se je naravnost navzgor vzpenjal kolovoz in po njem sta, kot po jajcih, pristopicljala izletnika. Potrdila sta, da prav tod pelje pot na vrh. Kolovoz se je dvigal strmo med lapornatima robovoma, bil je v njuni senci, zaledenel in spolzek. »Nooo,« je tedaj hudomušno zategnil Zmago, »tole pa bo za moč.« Iz torbice je, kot kakšen čarovnik, potegnil sadno-žitni rezini z jogurtovim prelivom in mi eno ponudil. Še prijetneje je zavalovalo, ko je čarovnijo nadaljeval in potegnil na dan tudi stekleničko zlatorumenega konjaka. »Prejšnje poletje sem ga kupil v Sankt Peterburgu,« je rekel in mi ga natočil v poklopec. In potem znova in znova, dokler nisva stekleničke spraznila do dna. Vedrega duha, a vseeno previdno, sva zasopihala navkreber. Meni je seveda drselo še enkrat bolj kot Zmagu, čeprav sva se ledu izogibala po skorjastem snegu na levi in desni. Ko sva čez kakšne pol ure izstopila iz kolovoza v shojeno gaz na kopasti planoti s kmetijo, sva si oddahnila. Odpela sva si bundi in v očeh naju je zaščemelo od sončnično žolte svetlobe. Urban sva imela na dosegu roke.

Leta 1996 sem Zmaga znova prosil za opremo, tokrat pesniške zbirke Popoldan (Cankarjeva založba). Pričakoval sem, da bo za naslovnico uporabil katero od svojih skicoznih belih platen, ki jih je takrat slikal in ki so mi bila zelo všeč: tisto, estetsko tako intenzivno, skoraj grafično kontrastno nanašanje motiva na belo podlago le z najnujnejšimi potezami, le z najnujnejšimi barvami ... No, Zmago jo je ubral drugače. »To zbirko vidim, kot vidim tebe že od nekdaj, v olivno zeleni barvi,« je rekel, ko je tipkopolis prebral, »zato bom z njo podložil celotno opremo.« Na takšno, »karakterno« podlago je potem v sredino spodnje polovice naslovnice namestil črno-belo, popoldansko spokojno fotografijo na klopi zleknjenega, spečega starca, na hrbtno stran pa do potankosti uravnotežen, za zbirko naslikan akvarel oranžno-rumeno-rdeče-zeleno-modro prelivajočih se barv zrelega, poznoavgustovskega popoldneva. Še danes z zadovoljstvom ugotavljam, da je tako koncipirana oprema v resnici presenetljivo lucidna likovna interpretacija zbirke. In kako

usklajeno in poživljajoče delujeta avtorjevo ime in priimek v indigo modri, in kako naslov zbirke pod njima v opečnato rdeči ...

Rezultat doslej zadnjega sodelovanja z Zmagom je oprema moje izbrane publicistike z naslovom Odzivi (Litera, 2003). Bil sem nemalo radoveden, kako bo likovno »pokril« tako raznovrstno in morda tudi puščobno snov, kakršna so izbrani Pogovori in zapisi, kot se glasi podnaslov knjige. Ampak Zmago se je, skupaj s sinom Dimitrijem kot tehničkim izvedencem, znova izkazal. Tokrat je segel v svoj fotoarhiv. Obe platnici in knjižni hrbet je namreč »ovil« z jesensko intonirano fotografijo v rjavi in okru, ki jo je posnel decembra leta 1984 »za mariborsko Piramido«, kot navaja zapis pod copyrightom, ko sva šla v gozdnič nad Tremi ribniki fotografirat »v pisno knjigo zaljubljenec«, se pravi debela starih bukev, po dolgem in počez urezana z imeni, srci, puščicami in datumi, nekaterimi še izpred druge svetovne vojne. Fotografijo je Zmago postavil tako, da hrbtina stran knjige kaže avtorja v vojaški vetrovki in volneni kapi, kako prihaja z desne, mimo skupine golo štrlečih dreves, na naslovnici pa je na levi strani videti v megli trikotno streho kapelice vrh Piramide in na desni leskov grm s petimi, šestimi povsem ogolelimi rogovilami. Med te je duhovito »zataknil« dve od tistih fotografij, ki jih je posnel, ko smo po premieri mojega protokola posedli za mizo v mali restavraciji hotela Orel, »zataknil« tako, da veje in sprednja fotografija deloma prekrivajo posnetek v ozadju in s tem tvorijo optično globino kompozicije. Temno rjava ime in priimek avtorja zasedata zgornji desni kot, diagonalno na spodnji levi polovici pa sta umeščena oranžni naslov in pod njim beli podnaslov. Celota učinkuje domišljeno in kljub polnosti urejeno, hkrati pa seveda domače in – vsaj zame – rahlo, a vztrajno otožno: za isto mizo sedimo, ampak danes ni več ne Rudija Šelige ne Angelce Jencič Jankove ne Bojana Štiha pa tudi hotel Orel že dolgo ni več isti ...

10

Pot sva nadaljevala po gazi do prve kmetije, stopila tam na spluženo, z gruščem posipano cesto, šla po njej mimo kmetije z ogrado za ovce in potem pri naslednji, vkopani v greben tik pod Urbanom, zavila desno in zložno navkreber do ceste Urban–Sv. Križ. Medtem so nebo spet prekrile koprene, da je sneg spet kameleonsko spremenil barvo. Zdaj je bil srebrnkasto bleščeč, v senci in v sledih divjadi pa spet pariško moder. Zmago je po dolgem času potegnil iz etuija svoj canon G5 in fotografiral dvojico, ki se je po okrasto shojeni gazi vzpenjala h gostišču in cerkvi. Midva ji nisva sledila, ampak sva jo ubrala po gazi skoz sadovnjak starih, visokodebelnih jablan na zahodno stran vrha. Na vrhu pa ...

Na vrhu pa praznik, ena sama slovesnost: v obraz nama je udaril svež, oster severovzhodnik, sneg se je v smeri sonca pointilistično lesketal v zlatih in rožnatih kristalih, izletniki, ki so prihajali gor iz različnih smeri, so bili svetli, zgovorni in nasmejani, kot pač ljudje, ki so dosegli zastavljeni cilj, na zahodu sta se širila z grapami razsekani svet Kozjaka in mamutska, sivo modrikasta gmota Pohorja z Veliko in Malo Kopo v daljavi, in ko sva potem obstala sredi prehoda med cerkvijo in gostiščem in se zazrla na vzhod, se mi je za hip zazdelo, da stojiva na ladijskem premcu – pod nama so valovile Slovenske gorice, za njimi, že v meglicah obzorja, pa se je prostor na dalj in šir odpiral v sončne ravnice Panonije.

Čez pokopališče sem stopil k cerkvi in si z nagrobnikov, vzidanih v njeno pročelje, izpisal imeni obeh kamniških župnikov – izpisal v beležnico in v tipkopolis pesmi, ki sem ga izročil

Zmagu za spomin. Ampak ko sva se potem napatila proti gostišču na vroč čaj z rumom, je bilo še zmeraj vse praznično in slovesno, kot bi v ozadju neprestano igrali Vivaldija ali *Concerto grosso fatto per la notte di Natale* Arcangela Corellija.

Minil je dan ali dva in Zmago me je znova presenetil. V domačem poštnem nabiralniku sem ob povratku iz službe našel kuverto s tole fotografijo dvojice, ki se po okrasto shojeni gazi vzpenja h gostišču in cerkvi, pod njo pa na čisto pretipkano pesem, zaradi katere sva se sploh bila povzpela na Urban, spotoma pa doživela to, kar sem pravkar popisal.

Ugreznjene pred dvema urama v to skorjasto belino, vsaka s prečno narezljanim dnom, vsaka usmerjena navzgor, k cerkvi svetega Urbana ... in z vsako, ja, z vsako je ugasnil trenutek tvoje žive zdajšnjosti, se razpočil kot milni mehurček, potonil za vse večne čase v mračne globine preteklosti ... Ampak, glej, brez tega uničevanja, brez te okrutne, strašljivo visoke cene ne bi medtem posnel rjavobelega prepleta vej na modrikastem ozadju, ne bi se vedrega duha zaziral dol, na poplavno ravnico Pesnice, na gručasto Kungoto in njen zvonik, ki je sam nase metal svojo senco, ne bi si z zanimanjem ogledal nagrobnikov kamniškima župnikoma Francu Božičniku in Blažu Klemenčiču, vzidanih v cerkveno pročelje, ne bi te iz mraka polodprtih hlevskih vrat motrilo milo kravje obličje z rožnatim gobcem in belkastimi kodri na čelu, ne bi na klopi za nekdanjo mrtvašnico srečal Branke in Braca Zavrnika, ne bi se, s hrbti naslonjeni na topli zid, pogovarjali tudi o Šostakovičevih Spominih, »kakor jih je slišal in uredil Solomon Volkov«, ne bi v sredini razastega stekelca opazil srebrne pike sonca, ko si zasukal zapestje in pogledal na uro, ne bi posnel tudi kopasto zasnežene skladovnice z okrastimi krožci bukovih polen na sprednji strani, ne bi uzrl teh stopinj, ugreznjenih pred dvema urama v to skorjasto belino, ne bi ti hipoma razkrile svojega pomena in te z njim zadele v živo, ne bi iz tega doživetja, iz želje, da bi ga ohranil in posredoval naprej, začel oblikovati besedila ... in ga oblikuješ in popravljaš in uživaš v zagonetnem dogajanju besed ... medtem ko puščaš za sabo nove in nove stopinje, vsako s prečno narezljanim dnom, vsako usmerjeno navzdol od cerkve svetega Urbana.

Dodati fotografijo Zmaga Jeraja (Andrej Brvar posodi fotko za skeniranje)

Andrej Brvar

STOPINJE V SNEGU